

Հասմիկ ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ

ԱԼԵՔՍԱՆԴՐԱՊՈԼԻ ԵՐԱԺՇՏԱԿԱՆ ԿՅԱՆՔԸ

Շիրակը պատմական Հայաստանի մաս երաժշտական մշակույթի շտեմարաններից մեկն է: Հնագիտական հարուստ նյութը թույլ է տալիս ենթադրել, որ սկսած հայկական ցեղախմբերի ձևավորման ժամանակաշրջանից, այստեղ բյուրեղացել են մաս հայկական մոնոթիսիայի նախնական երգատեսակներն ու նվագարանային արվեստի ինքնօրինակ ոճը: Շիրակում պեղածո ամենահին նվագարանը սպիտակ կրաքարից պատրաստված, մ.թ.ա. V դարին վերաբերող բազմալիող սրինգն է՝ իր ծիսական և կենցաղային գործառույթներով:¹ Շիրակում ստեղծված հնագույն ծիսական երգերի մեջ տեղ են գտել մաս Շատակեր Շարայի առասպելին առնչվողները:

Ավելի շոշափելի են ուրվագծվում միջնադարյան Շիրակի երաժշտական ավանդույթները: Վաղ ավատատիրականը ինչպես ժողովրդական, այնպես էլ գուսանական երգատեսակների, նվագարանային երաժշտության ամենատարբեր դրսևորումների զարգացման շրջան էր: Այդ զարգացման բարձրակետը Անիի քաղաքային մշակույթն էր: Հայ և օտար պատմիչները հիացմունքով են նկարագրել Բագրատունյաց մայրաքաղաքի բազմալիսի հանդեսներն ու տոնախմբությունները: Դրանց վկան ու մասնակիցն է եղել մաս մեծահամբավ Գրիգոր Մագիստրոս Պահլավունին, որի բազմաթիվ թղթերում բառացիորեն հնչում են այդ երգերի առանձին պատառիկներ:²

Բացի վիպերգերից՝ այս երաժշտական կենցաղի կարևոր քաղադրամասն են եղել *հազներգություն*, *տաղ* և *տիկնչ* կոչվող երգերը, ամենատարբեր պարերգերն ու պարերը և դրանց մեջ մաս՝ հինավուրց հուղարկավորության ծեսից պահպանված սգո պարեր: Միջնադարի պատմիչներ Արիստակես Լաստիվերտցին,³ Հովհաննես Դրասխանակերտցին,⁴ Մամուել Անեցին,⁵ Մմբատ Սպարապետը⁶ բազմիցս են վկայել գուսանական նվագախմբերում հնչած քնարների ու ջնարների, տավիղների ու վիների, սրինգների, շեփորների, ծնծղանների, քաղաքապահ գործում գործածված ռազմական տարբեր փողերի, թմբուկների և այլ նվագարանների մասին:

Անիում՝ հազար ու մեկ եկեղեցիների քաղաքում, մի նոր աստիճանի բարձրացավ մաս հայոց պաշտոներգությունը, և ոչ միայն Անիում: Շիրակի Դպրեվանքում էր, որտեղ VII դարում՝ Ներսես Գ կաթողիկոսի կարգադրությամբ կազմվեց հայ ինքնուրույն հոգևոր երգերի առաջին ժողովածուն՝ «Ճոնընտիր»-ը, որում հնուտ երաժիշտ և երգահան, Շիրակի Դպրեվանքի առաջնորդ Բարսեղ Ճոնը ի մի բերեց և դասդասեց մեծաթիվ այն երգերը, որոնք մինչ այդ տարերայնորեն էին կատարվում և այդ պատճառով երբեմն խառնաշփոթ էին առաջացնում պաշտոներգության մեջ: Այդ երգերի հեղինակներից էր մաս նրա նշանավոր ժամանակակիցը՝ Իմաստասեր Անանիա Շիրակացին՝ նույն Դպրեվանքի նախկին սանը: Հոգևոր երաժշտության կենսական ուժի մասին են վկայում մաս հայ պատմիչների կողմից Անիի Տերունական հանդեսների բազմաթիվ նկարագրությունները: Այդ հանդեսներում են առաջին անգամ հնչել այնպիսի բարձրարժեք երաժշտական կոթողներ, ինչպիսիք են Պետրոս Գետադարձ կաթողիկոսի, Հովհաննես Մարկավազ Իմաստասերի շարականներն ու ծորուն տաղերը: Պատմական տեղեկություններ կան մաս Դանիել Երաժշտի, Մարգիս վարդապետ Անեցու մասին:⁷

¹ Փ. Թեր – Մարտիրոսով, *Каменная свирель Пана V века до Р.Х. из Драсханакерта, Ераժշտական Հայաստան*, թիվ 2, Եր., 2004, էջ 12:

² Գրիգոր Մագիստրոս, *Թղթեր, քնագիրն առաջաբանով և ծանոթագրություններով, խմբագիր Կ. Կոստանյանց, Աղեքսանդրապոլ, 1910:*

³ Պատմութիւն Արիստակեսայ վարդապետի Լաստիվերտցույ, *Թիֆլիս, 1912:*

⁴ Յովհաննու կաթողիկոսի Դրասխանակերտցույ, *Պատմութիւն հայոց, Թիֆլիս, 1912:*

⁵ Մամուել Անեցի, *Հավաքումն ի գրոց պատմագրաց, Վաղարշապատ, 1893:*

⁶ Տարեգիրք արարեալ Մմբատայ Սպարապետի հայոց, *Փարիզ, 1859:*

⁷ Հ. Մ տ ե փ ա ն յ ա ն, Հ. Ա փ ի ն յ ա ն, *Երաժշտությունը միջնադարյան Անիում, Ը-Հ կենտրոնի «Գիտական աշխատություններ», հ. 1, Գյումրի, 1998, էջ 137:* Հ. Հարությունյան, *Անիի հանդեսներում կատարվող հազներգությունները, «Շիրակի պատմամշակութային ժառանգությունը» (այսուհետև՝ ԸՊՄԺ) VII գիտական մատաշրջանի նյութեր, 2007, էջ 208:*

Հոգևոր բարձրագույն դպրոցներում դասավանդվող հիմնական յոթ գիտություններից մեկը երաժշտությունն էր: Գրիգոր Մագիստրոսի թղթերն ուղղակիորեն ակնարկում են այստեղ սովորողների փայլուն գիտելիքների ու երաժշտական հմտությունների մասին: Անին ոչ միայն գրչության կենտրոն էր՝ խազավոր մատյանների շտեմարան, այլև հայ հոգևոր երգի մի նոր որակի՝ ճոխ-գարդուրում մեղեդիակերտ հորինվածք կրող ժանրի՝ հոգևոր տաղի ծաղկման նպաստավոր միջավայրերից մեկը: Այդ ազատ ու անկաշկանդ շարադրանքով, կանոնական կաղապար-մեղեդիներից ձերբազատված, վիպական վեհաշունչ կերպարներից ներշնչված տաղերը հետագայում մի նոր բարձրակետի հասան Կիլիկյան Հայաստանում: Օրինակ՝ այսօր էլ մեծ ժողովրդականություն վայելող Ավագ ուրբաթ օրվա «Տիրամայրն» տաղը: Երաժշտագետները համոզված են, որ այս գլուխգործոցը նաև որոշակի պատկերացում է տալիս X-XI դդ. աշխարհիկ, գուսանական տաղերի հնչյունային կերտվածքի մասին:⁸

Անիի անկումից հետո նրա բնակիչները տարագրվեցին՝ իրենց հոգու մեջ անթեղված տանելով երբեմնի պերճաշուք քաղաքի անմոռանալի երգերը: Մեծ Հայքի Շիրակ աշխարհը կորցրեց իր նշանավոր մայրաքաղաքը և մինչև XIX դ. սպասեց ազգային մշակույթի նոր զարթոնքին՝ իր մեկ այլ քաղաքում, աշխարհաքաղաքական նոր խնդրումների հոլովույթում: Անիի մերձակայքում գտնվող Կումայրի-Ալեքսանդրապոլում էր դարեր անց ծաղկելու նոր հայկական մշակույթը:

Ալեքսանդրապոլի քաղաքային մշակույթը, որը ձևավորվեց XIX դ. առաջին կեսին, սկզբում հիշեցնում էր բազմազույն մի խճանկար: Բնակիչները գերազանցապես հայեր էին՝ պատերազմական հայտնի իրադարձություններից հետո սկսված արևմտահայերի մեծ ներգաղթով Կարսից, Էրզրումից, Բայազետից, ինչպես նաև՝ Բասենից, Մուշից, Ալաշկերտից այստեղ հանգրվանած:

Մի կողմից՝ հայ բազմատարր ազգային դիմագծի բացարձակ գերիշխանությունը, մյուս կողմից՝ ազգային փոքրամասնությունների ինքնատիպ մշակութային դրսևորումներն ու դրանց փոխհարաբերությունները աստիճանաբար ձևավորեցին մի նոր հայկական քաղաքային ինքնատիպ մշակութային կյանք, որն արդեն XIX դ. վերջին բնութագրվում էր իր կայուն ու ինքնատիպ ավանդույթներով: Աստիճանաբար քաղաքային կենցաղում կայունացավ երգ-երաժշտության բազմաժանր համակարգ՝ XX դ. սկզբում ձեռք բերելով երաժշտաճանկան տեղային հատկանիշներ: Ընդհանուր առմամբ, Ալեքսանդրապոլում ապրել է հազեցած երաժշտական կյանքով: Այստեղ հասարակական բոլոր խավերն ունեցել են երաժշտագեղագիտական հատուկ պահանջներ, որոնք էլ խթանել են այդ արվեստի զարգացումը:

Ժողովրդական երգն իր ամենատարբեր ժանրային դրսևորումներով անչափ սիրված էր քաղաքում: Արևմտյան Հայաստանից ներգաղթածները, որ երգի խորը ավանդույթներ կրողներ էին, իրենց կենցաղում պահպանում էին այդ ժառանգությունը: «Խնուս գեղի մեջտեղը», «Ես Կոստոն եմ Բայազետցի», «Գնաց աշուն՝ էկավ գյարուն», «Բյանքախ Բուլանըխ» երգերը ասվածի լավագույն վկայություններից են:⁹

Աստիճանաբար այստեղ կայունացավ Կարևո քարբառի Գյումրու խոսվածքը, որը եղանակավորվեց քնարական, հայրենասիրական, պատմական, օրորոցային, կատակային, ինչպես նաև ծիսական երգերում: Ալեքսանդրապոլցիները հետզհետե ձևավորեցին իրենց երաժշտական նոր միջավայրը, որտեղ ազատ ու անմիջական էին հնչում սիրված մեղեդիները. «Տույ-տույ»-ը, «Տոտիկ»-ը, «Աշուղ է եկել մեր մայլեն», «Հեյ, ջան, դափամա»-ն, «Արփա չայի քյանարը»: Այս և մնանատիպ երգերը անցել են ժամանակային պատմեղը և մինչև այսօր էլ սիրված են Գյումրու կենցաղում:

Այս նույն միջավայրում հատուկ տեղ են գրավել հերոսական, ազգային-հայրենասիրական երգերը, որոնցից էին՝ «Զաջ Արաբոյի երգը», «Բայազետցի Կոստոյի երգը», «Էկավ հասավ Վանա ծովուն» (գովեստ՝ ճոնված գեներալ Արշակ Տեր-Լուկասյանին), «Չայնը հնչեց Էրզրումեն» և այլն:¹⁰ Դրանք ժամանակին գրառել և հրատարակել են բանագետ Ալ.Մխիթարյանցն ու երաժիշտ-ուսուցիչ Ա.Բրուտյանը:

⁸ Ն. Թ ա հ մ ի գ յ ա ն, Գրիգոր Նարեկացին և հայ երաժշտությունը V-XV դդ., Եր., 1985, էջ 94:

⁹ Ա. Բ ր ու տ յ ա ն, «Մանկական նրմունջներ», Եր., 1985:

¹⁰ Նույնը:

Իհարկե, քաղաքային ժողովրդական երաժշտության համապատկերը ներառում է նաև հարևան ժողովուրդների (վրացիներ, թուրքեր, պարսիկներ, արաբներ, ռուսներ), ինչպես նաև հեղինակային, աշուղական, կոմպոզիտորական ամենատարբեր ստեղծագործությունների կատարումներ: Սակայն դրանք իրենց կատարողական-ռճական առանձնահատկություններով հանդերձ՝ կրում էին խիստ որոշակի տեղային՝ ալեքսանդրապոլյան դրոշմ:

Ալեքսանդրապոլի ժողովրդական երգ-երաժշտությունը պարարտ հող նախապատրաստեց բանավոր ավանդույթի պրոֆեսիոնալ երաժշտության՝ *աշուղական ու սազանդարական* արվեստի զարգացման համար: Աշուղները քաղաքի երաժշտական կյանքի անբաժան մասն էին: Նրանք մշտական մասնակիցներն էին ընտանեկան հավաքույթների՝ խնջույթների, հարսանիքների և այլ հանդիսությունների: Առավել համբավվոր աշուղներից էին Չահրին, Ղեյրաթին, Բավեն, Հավեսը, Մալուլը, Չուլալ-օղլին, Շիրինը: Նրանց բազմաթիվ երգերը հնչում էին նաև սրճարաններում: Այստեղ էլ տեղի էին ունենում ավանդական մրցույթները, որոնք երբեմն մի յուրահատուկ ներկայացման էին վերածվում: Սակայն, պատահում էր, որ աշուղները մրցում էին նաև ինքնաբույս հանգամանքների պայմաններում: Այսպես, Կ.Կոստանյանը հիշում է աշուղ Խրթըզի ու նրա մրցակցի անմոռանալի ելույթը, որը տեղի էր ունեցել ճորի տարբեր մասերում գտնվող տների մեջ, և նրանց փոխտեփոխ երգեցողությունը լցրել էր գիշերային քաղաքի անդորրը:¹¹ Քաղաքում ելույթներ են ունեցել նաև շրջիկ աշուղները: Նրանց հրավիրել են մասնավոր տներ, որտեղ հնչել են աշուղական սիրավեպեր ու հեքիաթներ՝ սազի, սանթուրի, պարկապուկի նվագակցությամբ:

Ալեքսանդրապոլի հայտնի սրճարաններից մեկը Հովհաննես ու Կարապետ Տայաններիին էր: Նրանք Կարսից գաղթած աշուղ Քյամալիի որդիներն էին և շուտով իրենց սրճարանը դարձրին աշուղական համերգների նշանավոր վայր: Աստիճանաբար այստեղ են հավաքվում տարածաշրջանում հայտնի աշուղներ Մալուլը, Սազային, Չամալին, Ֆիզահին, Ֆահրատը, Պայծառեն և այլք: Շուտով նրանց է միանում նաև աշուղ Ջիվանին, որին էլ մոտ երեք տասնյակ աշուղներ շուտով պիտի ընտրեին իրենց համար վարպետաց վարպետ (ուստաբաշի): Այդ մասին վկայող արձանագրությունը պահպանվել է մինչև այսօր:

1880-ական թթ.-ից Ալեքսանդրապոլում գործող աշուղական համքարության հովանավորը Սուրբ Կարապետն էր:

Ալեքսանդրապոլի աշուղական համքարությունը ի վերջո վերաճեց յուրահատուկ դպրոցի և կատարեց պատմական իր առաքելությունը: Աշուղական երգարվեստն իր ուրույն ավանդույթներն ուներ. դրանք ստիպում էին հայ աշուղներին ստեղծագործել զերազանցապես թուրքերեն և պարսկերեն լեզուներով: Ալեքալի մշակութային մթնոլորտում, սակայն այդ ավանդույթը փոխակերպվեց: Արդեն 1850-ականներին աշուղ Շիրինը այստեղ հայերեն երգեր էր հորինում: Վճռական քայլը, այնուամենայնիվ, Ջիվանում էր վերապահված: Նա բոլոր աշուղներին հորդորում էր հորինել նաև հայերեն երգեր: Ժամանակակիցները վկայում են, որ այդ գործում Ջիվանում աջակցել է հայ մեծամուն գրող Ղ. Աղայանը, որն այդ տարիներին ուսուցչություն էր անում քաղաքում:

Բացի երգերի լեզվական քաղադրիչից, Ջիվանին աստիճանաբար ուշադրությունը սևեռեց նաև մեղեդիակերտմանը: Ավանդական աշուղական մեղեդիները յուրահատուկ կաղապարների դեր էին կատարում: Օրինակ՝ նրա հանրահայտ «Խելքի աշեցեք»-ը աշուղական մեղեդու դասական նմուշ է: Մինչդեռ «Ես մի ծառ եմ ծիրանի»-ն ինքնօրինակ եղանակավորում ունի: Ջավախքից Ալեքսանդրապոլ եկած Ջիվանիկի համար Ալեքսանդրապոլն այն բարեբեր ստեղծագործական ասպարեզն էր, որին և վիճակված էր դառնալ հայ ազգային աշուղական երգարվեստի նորացված դպրոցը՝ քաղաքային երգարվեստի իր բարձր թռիչքներով, որոնց յուրահատուկ բարձրակետը աշուղ Շերամի երգը եղավ:

«Բավական ժամանակ, - գրում է աշուղը իր ինքնակենսագրության մեջ, - երգում էի պարսկերեն, հետո ժողովրդի թելադրությամբ սկսեցի հայերեն երգել և բանաս-

¹¹ Մ. Հ ա ղ ա ն, *Ալեքսանդրապոլի երաժշտական ավանդույթները Կ. Կոստանյանի «Ինչ երգեր էինք լսում մեր մանկության օրերում» հուշագրությունում, ՇՊՄԺ հանրապետական VII գիտական նստաշրջանի նյութեր, Գյումրի, 2007, էջ 219:*

տեղծություններ անել: ... Հետո քաղաքային ակումբում ասիական երեկոներ էր լինում, մոտիկ քաղաքներից շատերը գալիս էին, որպեսզի Գոգորին լսեն, թե՛ նվագը, թե՛ երգը»:¹² Նրա յուրաքանչյուր երգը անկրկնելի էր իր մեղեդային կերտվածքով՝ ուղղակի ներծծված քաղաքային ժողովրդական երգերի ոգով ու արտահայտչականությամբ: Այս հատկանիշների շնորհիվ աշուղի երգարվեստը բարձր գնահատեց նաև մեծն Կոմիտասը և նրան հրավիրեց հանդես գալու Գևորգյան ճեմարանի ուսանողների համար:

Ալեքսանդրապոլիցի աշուղներից շատերը մեծ համբավ էին վայելում Կովկասում: Դա էր նաև պատճառը, որ քաղաք էին գալիս հարևան ժողովուրդների մեջ հանրաճանաչ աշուղներ, հաճախ՝ ոչ միայն համերգ-մրցույթներով, այլև երկարատև, փոխազդեցիկ շփումների համար:

Աշուղների մշտական ուղեկիցները նվագածուների խմբերն էին, որոնց նաև *սազանդարներ* էին անվանում: Սրանք պրոֆեսիոնալ երաժշտախմբեր էին՝ նվագարանների ավանդական կազմերով և հարուստ նվագացանկով: Ալեքսանդրապոլիցի սազանդարների մասին մանրամասն տեղեկություններ է հաղորդում կոմպոզիտոր Նիկոլայոս Տիգրանյանը, որը նաև հիշյալ արվեստի փայլուն գիտակներից էր: Մովորական նվագախմբերը կազմված էին երկու զուռնայից և մեկ դիոլից: Մազից, քամանչայից, սանթուրից և դահիրայից կազմված խմբերում նաև երգել ու նվագել են միասնաձայն: Թառից, չոնգուրից, դափից կամ դյուրբյուլից կազմված խմբերում երգել է միայն մենակատար երգիչը՝ ընդհատելով դափին գլաֆ կատարելու ժամանակ:

Աշուղական արվեստն այն կենսական ոլորտն էր, որը շարունակեց զարգանալ նաև նոր՝ խորհրդային շրջանի երաժշտական կյանքում: Շերամի ավանդույթների հետևորդն աշուղ Շահենն էր, որը մի նոր դպրոց հիմնեց Լենինականում և իր շուրջը համախմբեց շնորհաշատ երաժիշտների: Շահենի դպրոցի աշուղական համերգների մասնակիցներից էին Իգիթը, Դվալի Մուկուչը /Դվալ-Օղլի/, Դուշիկը, Համիկը, Կոշտուն և այլ աշուղներ ու երգիչներ: Նրանք նաև շարունակեցին մեծ աշուղի գործը:

XIX դարի կեսերից Ալեքսանդրապոլի կենցաղում *տոներն* ու *ծեսերը* առանձնահատուկ կարևորություն են ստանում, ընդ որում, ոչ միայն արարողակարգն է կանոնացվել, այլև հատակեցվել է ծեսի ընթացքում հնչող ողջ երաժշտական նյութը: Այսպես, հանրաճանաչ շատ երգեր, պարբերաբար հնչելով տարբեր արարողությունների ժամանակ, ծիսականացվել են և ամրակայվելով վերածվել բուն ծիսական երգերի: Օրինակ՝ դժվար է պատկերացնել գյուրեցու որևէ հարսանիք, որի ժամանակ իբրև զույգ չի հնչել աշուղ Շերամի «Պարտեզում վարդեր բացված»-ը, կամ Ջիվանու «Բե՛ր ձեռքդ համբուրեմ, մայրիկ» երգը՝ իբրև հարսի հրաժեշտի լացերգ: Նշենք նաև ավանդական հարսնապարը, որի համար ալեքսպոլիցի երաժիշտները ընտրել էին «Ծաղիկըմ ունիմ՝ ալա է» հայտնի պարերգը՝ թե՛ գործիքային և թե՛ երգային կատարման տարբերակներով: Կամ հարսանիքը լուսուղեմին եզրափակող «Առավոտ լուստ»-ն... Հետաքրքրական է, որ քաղաքային միջավայրում սիրված հեքիաթներից ու այլ ստեղծագործություններից վերցված առանձին կտորներ էլ են եղանակավորվել, մեղեդային հարագատ կերպավորում ստացել ու վերածվելով ծիսական երգերի՝ դարձել հարսանեկան արարողակարգի անբաժան մաս: Նման երգերից հիշատակենք «Ոտքիդ տակին վարդեր բացվին» երգը, որի տեքստը վերցված է Ղ. Աղայանի «Արեգնագան» հեքիաթից:

Ալեքսանդրապոլիցի սազանդարներն ու զուռնաչիները ոչ միայն տեղի ու հարակից գյուղերի, այլև Հայաստանի ու նրա սահմաններից դուրս գտնվող ուրիշ շատ քաղաքների տոնախմբություններում պատվավոր և ցանկալի մասնակիցներ էին: Ինչպես լանդացի հայտնի ճանապարհորդ և հայագետ Հենրի Լինչը 1893թ. Հայաստան կատարած ճամփորդության մասին իր նոթերում գրում է, որ ալեքսանդրապոլիցի սազանդարների հաճելի նվագը կարելի է լսել ոչ միայն իրենց քաղաքում, այլև Վաղարշապատում, Թիֆլիսում և այլուր:

Կատարողական արվեստի ավանդույթները շատ խոր արմատներ ձգեցին: Այդ է պատճառը, որ հետագայում էլ ալեքսպոլիցի երաժիշտների հետևորդները հռչակվեցին որպես անկրկնելի կատարողներ, և այսօր էլ նրանց գործը շարունակողներ կան:

¹² Շ է ր ա մ, *Ինքնակենսագրություն, Եղ. Չարենցի անվան գրականության և արվեստի թանգարան (այսուհետև՝ ԳԱԹ), Շերամի ֆոնդ, N 21:*

Նրանք XX դարասկզբին հիմնականում հանդես էին գալիս «Արևելյան երաժիշտների կոլեկտիվում»: Հիշատակենք այն երաժիշտներին, որոնք առավել համբավված էին. դուդուկահարներ՝ Արամ և Մարտին Մնդոյաններ, Կարապետ Եղոյան (ուստա Փանչո), դեղափայտ՝ Թադևոս Հակոբյան (դավուջի կամ դաֆչի Թաթոս), քառահար-ջութակահար՝ Արծրուն Հովսեփյան, մանդոլինահար-ջութակահար՝ Արտուշ Արաքսյան, կլարնետահար՝ Կարո Չարչոլյան, դուդուկահարներ՝ Լևոն Մադոյան, Կարո Մնդոյան: Նրանց հետևորդներից էին՝ դուդուկահարներ Մերգեյ Սիմոնյանը (Կռենկեյ), Մկրտիչ Մալխասյանը (վարպետ Մրկրյ), Ժորա Սիմոնյանը (Չախալ Ժորա), Սուրեն Գրիգորյանը (Կիտայ Սուրիկ): Այսօր նրանց շառավիղն են շարունակում Գագիկ Մալխասյանն և Կարապետ Շաբոյանը՝ փայլելով ներկայիս Գյումրու նույնքան բեղուն ու հարուստ երաժշտական- մշակութային համայնապատկերի վրա:

XX դարասկզբին Ալեքսանդրապոլի երաժշտական կյանքի համապատկերը լրացնում ու համալրում էին նաև այլ կարևոր գործոններ: Առավել ազդեցիկներից մեկը *ռուսական* մշակութային արժեքների հետ փոխազդեցությունն էր: Անշուշտ, իր պատմաքաղաքական դերակատարումով, ռուսական մշակութային տարրը՝ մյուս արտագային դրսևորումների կողքին ուներ առանձնահատուկ շեշտադրումներ, որոնք գալիս էին ոչ միայն այստեղ ռուսների գործունեության բնույթից, այլև այն մշակութային համակարգից, որն էականորեն տարբերվում էր տեղային ասիական, մերձավորարևելյան համատեքստից: Հայ-ռուսական միջմշակութային առնչակցությունների համալիրում երաժշտությունը փայլուն դրսևորումներ ունեցավ: Անշուշտ, դրան նպաստող կարևոր գործոնը երաժշտության առավել հաղորդակցականությունն էր, որը մերձեցնում է նույնիսկ հեռավոր մշակույթներ կրող հանրություններին:¹³

Հայ-ռուսական երաժշտական առնչությունների ալեքսանդրապոլյան համապատկերն ընդհանուր ուրվագծերով այսպիսին էր.

Քաղաքային ժողովրդական, աշուղական և հոգևոր երգ-երաժշտության բոլոր ավանդական դրսևորումները սբբորեն պահող ու զարգացնող Ալեքսանդրապոլում մախ մուտք գործեցին *ռուսական զինվորական նվագախմբերը*: Դրանց նվագացանկում ռուս և արևմտաեվրոպացի կոմպոզիտորների քայլերգեր էին, որոնք կատարվում էին ոչ միայն զորամասերում, այլ նաև քաղաքի փողոցներում, հրապարակներում՝ տարբեր քաղաքային հանդիսությունների ժամանակ: Աստիճանաբար փողային երաժշտությունը ալեքսպոլցու ականջի համար դարձավ ոչ միայն ընդունելի, այլև ցանկալի այն աստիճան, որ ի վերջո քաղաքում ձևավորվեցին սեփական փողային նվագարանների կատարողական այնպիսի ավանդույթներ, որոնք լավագույն ձևով դրսևորվեցին ու զարգացան մանավանդ խորհրդային շրջանում՝ բազմաթիվ ակումբներում, Պիոներների պալատում, ուսումնական հաստատություններում:

Զինվորական նվագախմբերի գեղարվեստական ղեկավարներն սկզբնական շրջանում ժամանում էին Ռուսաստանից (Ն. Բուրկովիչ, Ս. Պերվոխին): Այդ նվագախմբերում հետագայում սկսեցին ընդգրկվել նաև հայ երաժիշտներ (մեծմասամբ՝ ինքնուսույն): Հիշատակենք Սուրեն և Վազգեն Կարապետյաններին, Օնիկ Մաֆարյանին:

1920թ. Կազաչի պոստի որբանոցում հիմնված փողային նվագախումբը նոր ավանդույթի հիմք դրեց: Մոտ 3 տասնյակ երաժիշտներ ընդգրկող այս նվագախմբի ղեկավարը բազմահմուտ երաժիշտ Նիկոլայ Կուզուտովսկին էր: Շուտով՝ 1922թ., նրա ղեկավարությամբ ստեղծվեց նաև Պիոներների պալատի փողային նվագախումբը, որի կազմը շատ արագ համարվեց՝ հասնելով շուրջ 150 մարդու: Խմբի նոր ղեկավարի՝ ազգությամբ գերմանացի, տրոմբոնահար Ի. Բախտերի հմտության ու խմբի կատարողական բարձր հատկանիշների շնորհիվ շատ շուտով նվագախումբը դառնում է քաղաքի նշանակալի իրադարձությունների ու հանդիսությունների, տոնական ու հանգստյան զբոսանքների անփոխարինելի մասնակիցը: Սհա այդ երաժիշտներից մի քանի նվիրական անուն՝ Աշոտ Կարապետյան (շեփոր), Բաբկեն Մողոյան, Աղասի Չարչոլյան (կլարնետ), Գուրգեն Չոլախյան (տեմոր), Արմենակ Շեկոյան (բարիտոն): Նվագա-

¹³ Այս մասին ավելի հանգամանորեն անդրադարձել ենք «Ալեքսանդրապոլը հայ-ռուսական մշակույթների խաչմերուկ» հոդվածում, «Հայ-ռուսական մշակութային կապեր» միջազգային գիտաժողովի նյութեր, Գյումրի, 2008, էջ 204:

խումբը մասնակցել է բազմաթիվ մրցույթների ու փառատոների, արժանացել բարձրագույն պարգևների ու դիպլոմների:

Այսպիսով, փողային նվագախումբն աստիճանաբար դարձավ Ալեքսանդրապոլի քաղաքային կենցաղի կարևոր բաղկացուցիչը: Որպես տիպական օրինակ՝ հիշենք մեծանուն կոմպոզիտոր Ն.Տիգրանյանի ստեղծագործական գործունեության 25-ամյակի հանդիսության ժամանակ ռուսական կայազորի ամենամեծ ու բարձրակարգ նվագախմբի հատուկ ելույթ-ուջույնը և հանդիսավոր ուղեկցությունը կոմպոզիտորի տնից մինչև հանդիսության սրահ:¹⁴

Մակայն ռուսական փողային նվագախմբերի ելույթները միայն ծառայողական գործառույթով չէին սահմանափակվում: Դրանք կարևոր դեր էին կատարում նաև ռուս սպաների ընտանիքների ժամանցային հանգիստը կազմակերպելու գործում՝ հատկապես զբոսայգիներում պարբերաբար կազմակերպվող բացօթյա համերգների ժամանակ՝ ճանաչված ռուս երաժիշտներ Անդրեևի և Կոզաչենկոյի ղեկավարությամբ: Այստեղ հնչում էին եվրոպական պարահանդեսային պարեր, սալոնային վալսեր, ինչպես նաև ռուսական ժողովրդական երգեր ու ռոմանսներ: Այս նոր երգացանկը չէր կարող չգրավել տեղացի երաժշտասերների ու նաև վարպետ կատարողների ուշադրությունը և շատ շուտով արժանի տեղ գրավել սազանդարների ու երգիչ-աշուղների ելույթներում: Օրինակ “Соловей” և “Старый друг”, երգերը պարտադիր երգացանկի մեջ էին և սիրված՝ ժողովրդի կողմից: Աստիճանաբար հայկական երաժշտական կենցաղ ներմուծվեցին նաև եվրոպական պարերը, որոնց ուսուցումը հետագայում հատուկ կարևորվեց: Քաղաքային մեկ տասնյակի հասնող սրճարաններն ու ճաշարանները այլևս միայն աշուղական մրցույթների հարթակներ չէին: Դրանք համերգային ինքնատիպ դահլիճներ էին հիշեցնում: Հայտնի էին հատկապես «Չաշկի չայը» կամ «Երեմի կյուրը» (քաղաքային զբոսայգու ճաշարանը), «Դամրջի Ալեքի ճաշարանը» երկաթուղայինների կայարանում:

Հետագայում բազմաթիվ փողային նվագախմբեր կազմակերպվեցին Լենինականի գործարաններին կից մշակույթի տներում, ակումբներում, կրթօջախներում: Քաղաքում փողային նվագախմբային հարյուրամյա բարձր մշակույթի ու հզոր ավանդույթների մասին է վկայում նաև այն, որ նույնիսկ 1988թ. կործանաբար երկրաշարժից հետո Գյումրու փողային նվագախումբը կարողացավ բարձրագույն մրցանակի արժանանալ Փարիզում:

Ռուսական գործոնը մեծապես նպաստեց նաև Ալեքսանդրապոլի *համերգային կյանքի* աշխուժացմանը: Տեղացիների հրավերով սկսեցին հյուրախաղերով հանդես գալ կամերային երաժիշտները՝ հիմնականում երգիչ-երգչուհիներ: Հետաքրքիրն այն է, որ կատարողների գերակշիռ մասը հայազգի ներկայացուցիչներ էին, որոնք կա՛մ ուսանում, կա՛մ էլ բնակվում էին արտասահմանում. Մարգարիտ Բաբայան, Մարիա Տիգրանյան-Տեր-Մարտիրոսյան, Ներսես Շահլամյան, Եկատերինա Կիրիևա-Տիգրանյան և այլք: Վերջինիս համերգի մասին պահպանվել է փոքրիկ հուշագրություն, որը ալեքսպոլյան համերգային մի երեկոյի գողտրիկ նկարագրություն է. «1886թ. հուլիս ամսին Պետերբուրգից Ալեքսանդրապոլ եկավ երգչուհի Ե.Կիրիևա-Տիգրանյանը և տվեց մի կոնցերտ զինվորական ակումբի ամառային շենքում, “Крепостной сад” անվանված պարտեզում: Երգչուհին ստացել է երաժշտական լուրջ կրթություն և ուներ խիստ անուշ և հուզող ձայն. նա կողորատուր սուպրանո է: Կոնցերտում երգեց մի քանի արիաներ «Ռիզոլետտո» և «Տրավիատա» օպերաներից: Երգեց նա և այն ժամանակներում շատ տարածված և ռուս հասարակության կողմից սիրված հայկական «Վա՛յ, ինչ անուշ» և «Ծիծեռնակ» երգերը: Հասարակության մեծամասնությունը երաժշտասեր ռուսներ էին, կային նաև բավական քվով հայեր, որոնք և արժանավորապես զնահատեցին շնորհալի հայ երգչուհուն: ... Եվ ահա այս տեսակ ... համերգներն էին, որ մեզ ծանոթացնում էին եվրոպական երաժշտությանը, մեր հոգու առջև բաց էին անում այդ հոգեզմայլ երաժշտական գաղտնիքները և ծառայում էին որպես հաջորդական

¹⁴ Տե՛ս Պ.Մոճոռյան, *Գեղարվեստի զարգացման պատմությունը (ձեռագիր, Լենինական, 1937), ԳԱԹ, Պ. Մոճոռյանի ֆոնդ, էջ 187:*

էտապներ՝ մեզ դեպի Պառնասի գագաթը տանող ճանապարհի վրա», - գրում է ժամանակակիցը՝ Պետրոս Մոճոռյանը:¹⁵

Նմանատիպ բազմաթիվ հուշագրություններում կարևորվում են մի կողմից այդ համերգներում ներկայացված եվրոպական դասական երաժշտության նկատմամբ ավանդապահ քաղաքի երաժշտասեր հանրության իրական ջերմ վերաբերմունքը, մյուս կողմից՝ քաղաքի ռուս հասարակության կողմից հայ երաժշտության հանդեպ ցուցաբերած անկեղծ համակրանքն ու հետաքրքրությունը:

Մշակութային երկխոսության վառ դրսևորումներից մեկն էլ 1892թ. հունվարի 1-ին «Հօգուտ Ռուսաստանի սովյալների» բարեգործական համերգն էր, որին մասնակցել են քաղաքում հայտնի երաժիշտ-կատարողներ՝ Նիկողայոս Տիգրանյանը, Գրիգոր Տայյանը, Համբարձում Ադամյանը, Պարույր Բաբայանը, Ներսես Տեր-Վարդանյանը, օրիորդներ՝ Ադամյանն ու Հայրումյանը: Նրանց միացել են նաև ռուս երաժիշտներ՝ երգչուհի Գալինա Գորևան և ֆլեյտահար Գ. Աֆանասևը: Վերջինս կատարել է ռուսական ժողովրդական երգեր, իսկ երգչուհին՝ ռուս հասարակության մեջ տարածված ու սիրված «Ծիծեռնակ» և «Կիլիկիա» երգերը: Կարևորելով համերգի նպատակը՝ ժամանակակիցը գրել է. «Այս համերգի վրա մենք առանձնապես կանգ առանք նրա համար, որ ցույց տված լինենք, թե մեր փոքրիկ Ալեքսանդրապոլն էլ իր լուծման է նվիրել անդրանիկ եղբորը՝ մեծ Ռուսաստանին, նրա սովի ու թշվառության օրերին: Իսկ այսպիսի բարեգործական նպատակներով մեզ մոտ *անթիվ ներկայացումներ ու համերգներ* են կազմակերպվել մի շարք տարիների ընթացքում»:¹⁶

Անդրադառնալով տեղի կատարողական արվեստին և քաղաքային համերգային կյանքին՝ նշենք, որ շրջադարձային նշանակություն ունեցավ 1891թ. Քրիստափոր Կարա-Մուրզայի այցելությունը Ալեքսանդրապոլ: Այդ նա էր, որ առաջին անգամ տեղի ուժերով 50 հոգուց կազմված երգչախումբ ստեղծեց, և Ալեքսանդրապոլում առաջին անգամ հնչեց բազմաձայն խմբերգային երաժշտություն: Այս իրադարձությունը նմանատիպ համերգների անցկացման և քաղաքային երաժշտական կյանքում իր արժանի տեղը գրավելու նախադեպ հանդիսացավ: Արդեն 1892թ. հունվարի 8-ին դպիր Բրդյան վարժապետը (Արշակ Բրուտյան) կազմակերպում է մի նոր համերգ, որին մասնակցում էին նաև կոմպոզիտոր Ն.Տիգրանյանը, քաղաքի ճանաչված սազանդարներ, ինչպես նաև երգեցիկ խառը խումբը՝ նրա խմբապետությամբ: Համերգի մասին տեղի մամուլը գրեց. «Դա մի նորություն էր Ալեքսանդրապոլի համար, ուստի ժողովուրդը մի առանձին հետաքրքրությամբ լցրել էր քաղաքային կլուբի դահլիճը»:¹⁷

Քաղաքի երաժիշտների թվում այդ համերգների մշտական մասնակիցներից էին Պարույր Բաբայանը, Հեղինե և Հայկանուշ Բաբայանները, աշուղներ՝ Ջիվանին ու Շերամը, երգիչներ՝ Եփրեմ Գյաղուկյանը, Սամսոն Կարապետյանը: Երաժիշտ-կատարողների այս համաստեղությունը հետագայում համալրվեց նոր անուններով, որոնք երբեմն գենետիկորեն, երբեմն էլ զուտ ավանդակակառուցում ժառանգեցին ու ապագային փոխանցեցին ալեքսպոլյան երգչային-կատարողական արվեստի ոճական առանձնահատկություններն ու ոգին: Այդ թանկ ու նվիրական անուններից են՝ Մարգարիտ Բաբայան, Չարուհի Դոլուխանյան (Բաբայան), Շարա Տայյան, Արաքսի Գյուլգադյան, Ծովիկ Դազարյան, Վաղարշակ Մահակյան, Լուսիկ Քոչյան, Ալբերտ Մարգարյան, Մահակ Մահակյան, Ֆլորա Մարտիրոսյան և շատ ուրիշներ:

XXդ. սկզբում Ալեքսանդրապոլն արդեն հայտնի էր որպես նշանավոր երաժիշտների ու համերգային հարուստ կյանքով ապրող քաղաք: Դա չվրիպեց նաև ձայնագրության՝ դեռևս նոր-նոր քայլեր կատարող եվրոպացի և ռուս գործակալների ուղարկությունից: 1901-1902թթ. այստեղ, ֆոնոգրաֆի օգնությամբ ձայնագրություններ են իրականացնում, որոնցից հետագայում թողարկվում են ձայնասկանկներ: Դրանք աշուղ Ջիվանու, Գոթորի (Շերամի), ալեքսպոլցի գուռնաչիների՝ քաղաքի թանգարաններում այսօր սրբությամբ պահվող բացառիկ արժեքավոր ձայնագրություններ են:

¹⁵ Պ.Մոճոռյան, *նշվ. աշխ.*, էջ 195:

¹⁶ Նույն տեղում, էջ 197:

¹⁷ «Նոր դար», 1892թ., N9:

Երաժշտական տարբեր ավանդույթների համադրումը Ալեքսանդրապոլում հանգեցրեց մի նոր որակի, այն է՝ *կոմպոզիտորական* արվեստի ծնունդին: Վերջինիս կարկառուն ներկայացուցիչը եղավ մեծանուն կոմպոզիտոր, դաշնակահար, հասարակական գործիչ Նիկողայոս Տիգրանյանը: Նա քաջատեղյակ էր քաղաքային երաժշտական կենցաղում հայտնի լավագույն ստեղծագործություններին, արևելյան բանավոր ավանդույթի նվագարանային ժանրերին, ինչպես նաև մուղամաթի կատարողական առանձնահատկություններին: Կրթություն ստանալով Ավստրիայում, ապա շվեյտլով ռուս երաժիշտ կատարողների ու տարբեր գործիչների հետ՝ նա որոշեց նախ՝ երաժշտական կրթությունը կատարելագործել Պետերբուրգում, ապա՝ հնչեցնել արևելյան մուղամները եվրոպական նվագարաններով, եվրոպական կոմպոզիտորական արվեստի համատեքստում:

Շատ շուտով կոմպոզիտորը Պետերբուրգում հրատարակեց, ապա նաև այնտեղ փայլուն կատարեց իր կողմից բժախնդրորեն գրառված արևելյան պարերն ու դասական մուղամները՝ դաշնամուրային մշակումներով: Բնական է, որ ռուսական երաժշտական հասարակայնության մեջ այդ ստեղծագործություններն առաջ բերեցին ոչ միայն մեծ հետաքրքրություն, այլև, որ ամենաշահեկանն էր կոմպոզիտորի համար, բարձր գնահատեցին արևելյան և արևմտյան երաժշտական ավանդույթների մերձեցման նրա ջանքերը: «Տիգրանովը դաշնամուրով շատ արտահայտիչ ու մեծ զգացմունքայնությամբ է վերարտադրում արևելյան մոտիվները, զգացվում է, որ նա լավագույնս մերձեցել է լիովին զգում է դրանց յուրահատուկ ոգին», - գրել է այդ օրերի ռուսական մամուլը: Հաջորդեցին կոմպոզիտորի՝ եվրոպական տարբեր նվագարանների ու անասանքների համար մուղամների մշակումները, շարունակվեցին նրա համերգային ելույթները Ալեքսանդրապոլում, Երևանում, Թիֆլիսում ու Ռուսաստանում: Ավելին, նրա ստեղծագործություններն անմիջապես տեղ գտան ժամանակի նշանավոր կատարողների երկացանկում: Կոմպոզիտորի խորհրդային տարիների կենսագրությունը կապվեց հիմնականում Լենինգրադի հետ, որտեղ նրան ջերմորեն ընդունում և բարձր էին գնահատում հայ և ռուս երաժիշտներն ու արվեստագետները:

Ալեքսանդրապոլի ազգային պրոֆեսիոնալ երաժշտության նոր բարձրակետ եղավ կոմպոզիտոր Արմեն Տիգրանյանի ստեղծագործությունը: «Առաջին հայկական օպերան ստեղծելու գաղափարը գրավել է ինձ դեռ պատանեկության տարիներին, երբ աշակերտում էի Թիֆլիսի երաժշտական ուսումնարանում: Երկար տարիներ եմ կրել այս միտքը իմ հոգում և շարունակ անհանգստությամբ մտածել այն մասին, թե ինչպես պետք է լինի հայկական օպերան, ի՞նչ սյուժե և ինչպիսի՞ դրամատուրգիական կառուցվածք է ունենալու ... Իսկ երաժշտության բնույթը, իսկ նվագախումբը: Ինձ համար մի բան պարզ էր, որ հայկական օպերան չպետք է կրկնի եվրոպականը, պետք է լինի ինքնատիպ, ազգային, ժողովրդին հասկանալի և սիրվի նրա կողմից, - հիշում է կոմպոզիտորը, - Հ. Թումանյանի «Անուշ»-ի թեման ինձ ամբողջովին կլանեց: Չխոսելով պոեմի գեղարվեստականության մասին, ինքը կառուցվածքը, նրա սքանչելի նախերգանքը, փերիների վիշտը, սիրահարների անձնվեր սերը, Սարոյի սիրերգը (լուսաբացին) և այլն, այս ամենը պահանջում էին հիանալի պոեմը մարմնավորել երաժշտության մեջ: Տարված այս թեմայով, ես գրեցի օպերան»:

Առաջինը ծնվեց «Աղջի անաստված»-ը: Հետո աստիճանաբար ծնունդ առան մինչև օրս ունկնդրին խորապես հուզող, հոգեպարար այն երգերն ու եղանակները, որոնց հենքը, անտարակույս, ալեքսպոլյան նորագույն մելոսն էր: Կատարողների փնտրտուքն ու նրանց համապատասխան նվագամասերի վերջնական խմբագրումը կոմպոզիտորից տիտանական ջանքեր խլեցին: Ի վերջո, թիֆլիսյան կատարողական ուժերի հետ համատեղ, 1912թ. օգոստոսի 4-ին, Ալեքսանդրապոլի քաղաքային ժողովրդական տանը տեղի ունեցավ օպերայի բեմելը: Այսօր առաջին դերակատարներին հիշում են որպես բանկ ու միլիարական անուններ. Անուշ՝ Աստղիկ Մարիկյան, Սարո՝ Շարա Տալյան, Մոսի՝ Վարդան Մարտիրոսյան, Անուշի մայրը՝ Արևհատ Տալյան (աշուղ Շերամի աղջիկը): Լեփ-լեցուն դահլիճում հավաքված հանդիսականների հուշերում անջնջելի են մնացել առաջին տպավորությունները՝ շաղախված անմոռաց մեղեդիներով: Հետո «Անուշ»-ը բեմադրվեց Կարսում, Դիլիջանում, Երևանում, Բաքվում, սակայն ալեքսպոլյան բեմելը դարձավ հայ մշակույթի պատմական իրադարձություններից մեկը՝

հետագայում մեծ բարձունքներ նվաճած հայ ազգային օպերային արվեստի առաջին մարգարիտը:

Կոմպոզիտորական արվեստի հետագա զարգացումը քաղաքում կայացավ խորհրդային մշակույթի տարիներին: XX դարասկզբին այստեղ ստեղծագործեցին Ն. Տիգրանյանը, Դ. Ղազարյանը, Ա. Տեր-Ղևոնդյանը, Ա. Այվազյանը, Մ. Մազմանյանը, Վ. Ումր-Շատը, այնուհետև՝ Ե. Սահառունին, Վլ. Բալյանը: Սակայն ամենատևականն ու բեղունը կոմպոզիտոր Ազատ Շիշյանի գործունեությունն էր: Նա ոչ միայն բազմաժանր կոմպոզիտոր էր, այլև նվիրյալ երաժշտահասարակական գործիչ, վաստակաշատ մանկավարժ: Սկզբում նա երաժշտական ստեղծագործություններ հեղինակեց քատերական ներկայացումների համար, ապա անցավ մեծակերտ սիմֆոնիկ, կամերային բազմաթիվ ստեղծագործությունների հորինմանը: Մինչև 1988-ի չարաքաստիկ երկրաշարժը այդ վեհ ու զգայուն արվեստագետը գրիչը վայր չդրեց, շարունակեց իր անգնահատելի մանկավարժական գործունեությունը: Եվ այսօր նրա բոլոր ուսանողները՝ թե՛ աշխարհահռչակ և թե՛ պակաս հայտնի, հպարտության խորը զգացումով են խոսում կոմպոզիտորական արվեստում կայացման ճանապարհին Ազատ Շիշյանից ստացած անդրանիկ գիտելիքների անուրանալի դերի մասին: Հիշենք կոմպոզիտորի նվիրյալ աշակերտներին՝ Տիգրան Մանսուրյան, Մարտուն Իսրայելյան, Երվանդ Երկանյան, Անդրանիկ Ներսիսյան, Աշոտ Մինասյան, Տիգրան Ղուկասյան, Հայկուհի Հակոբյան, Արմեն Հարությունյան և շատ ուրիշներ:

XX դարասկզբին Ալեքսանդրապոլի երաժշտական կյանքում եվրոպական պրոֆեսիոնալ երաժշտության ավանդույթների հիմքի վրա սկիզբ առավ հայ երաժշտության մի նոր մայրուղի, որը խորհրդային տարիներին էլ ավելի զորեղացավ Լենինականի երաժշտական կենսագրության մեջ: Ալեքսանդրապոլում ստեղծվեց այն պարարտ հողը, որտեղ մերձեցան լիովին տարբեր երաժշտական-կատարողական կերտվածքներ ու ավանդույթներ: Քաղաքային նպաստավոր միջավայրում հայ և ռուս մշակույթները խաչվեցին՝ տեղի տալով միջմշակութային արժեքների այն բարեբեր կուտակումին, որից սերում է նորը: Այս առումով Ալեքսանդրապոլը մշակույթների փոխճանաչման ու փոխհարստացման դասական օրինակ է:

МУЗЫКАЛЬНАЯ ЖИЗНЬ АЛЕКСАНДРОПОЛЯ

___ Резюме ___

___ А. Арутюнян ___

В контексте динамично развивающейся городской культуры Александрополя музыка играла особую, жизненно важную роль. В жизни горожан сочетались уникальные проявления фольклорного музыкального творчества и многочисленные жанры профессионального творчества устной традиции-произведения сазандаров и ашугов. Эта же среда способствовала расцвету композиторского творчества. В городской среде бурно развивались межкультурные связи, которые способствовали взаимообогащению и, что очень важно, расцвету концертной жизни города.

Благодаря традиционности, многие проявления музыкальной жизни Александрополя сохраняют свои жизненные функции до сих пор в культурной жизни современного Гюмри.